

реальнішим виглядав факт окупації, коли німецьке командування перестало рахуватися з УНР, яка не могла виконати договір щодо постачання продуктів і амуніції до Центральних держав у обмін на військову допомогу. Це стане однією з причин повалення УЦР 29 квітня 1918 р. гетьманом П. Скоропадським. Поразка ж Німеччини й Австро-Угорщини у Першій світовій війні восени 1918 р. призведе до того, що відновлений після падіння Української Держави УНР доведеться наново будувати відносини з Антантою.

1. Сацький П. Відносини між УНР і країнами Антанти у грудні 1917 – березні 1918 р. : криза міжнародної правосуб'єктності України / П. Сацький // *Європейські історичні студії : наук. журн.* – 2017. – № 7 – С. 103–124.
2. Дорнік В. Україна між самовизначенням та окупацією : 1917–1922 роки / Вольфрам Дорнік, Георгій Касьянов, Петер Ліб, Ганнес Ляйдінгер, Алексей Міллер, Богдан Мусял, Василь Расевич ; пер. з нім. В. Кам'яця ; наук. ред. Р. Пуріг. – К. : Ніка-Центр, 2015. – 512 с.
3. Кудряченко А. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / А. Кудряченко, В. Манжоло, О. Ресніт та ін. – К. : Фенікс, 2011. – 632 с.
4. Малик Я. Й. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Я. Й. Малик, В. О. Кондратюк, І. Г. Патер. – Л. : Світ, 2004. – 468 с.
5. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року : зб. док. і матер. – К. : Вид-во «Олена Теліга», 2003. – 1024 с.
6. Нариси з історії дипломатії України : наук. вид. / За ред В. Литвина. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
7. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – У 2 т. / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – 320 с.
8. Верестюк В. Українська Центральна Рада : док. і матер. – У 2 т. / Владислав Верестюк. – К. : Наук. думка, 1997. – 419 с.

Світлана Гальченко

РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ ВІД БРЕСТСЬКОГО МИРУ ДО ГЕНУЕЗЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

21 серпня 1919 р. країни Антанти призвали німецький уряд брати участь у блокаді Радянської Росії. 20 жовтня 1919 р. радянський нарком закордонних справ Г. Чичерін надіслав до Берліна ноту протесту з попередженням про те, що в разі участі Німеччини в блокаді Радянської Росії в якій би то не було формі радянський уряд розглядатиме це як «свідомо ворожі дії». «Радянський уряд сподівається, що Німецький уряд відповість на глибоко несправедливу вимогу держав рішучою відмовою», – мовилося в ноті. На засіданні Національних зборів Німеччини 24 жовтня 1919 р. депутати від трьох партій, керуючись, правда, різними позиціями, відхилили вимогу Антанти. Більшість депутатів були прихильниками союзу з Росією, попри негативне ставлення до більшовицького режиму.

Ще на початку травня 1919 р. на мирних переговорах у Версалі став відомий намір Франції (Клемансо) передати Польщі всю Верхню Силезію, потім було вирішено передати лише її частину (округ Оппелън). Урешті-решт німецькій делегації вдалося добитися спочатку проведення на цих територіях плебісциту й лише потім, залежно від його результатів, – ухвалення остаточного рішення про державну приналежність верхньосилезьських районів. Польща подібним розвитком подій на Версальських мирних переговорах була незадоволена і, намагаючись поставити Антанту і Німеччину перед фактами, що відбулися, протягом 1919–1921 рр. тричі намагалася захопити Верхню Силезію, провокуючи там польське національне «повстання». Перша така спроба була зроблена вже в серпні 1919 р. Приблизно тиждень відносно вузька смуга верхньосилезьської території уздовж німецько-польської межі знаходилася в руках поляків, але потім вона була «зачищена» німецькими загонами самооборони [1, 107].

Тоді ж гранично загострилися радянсько-польські відносини. Польща, підтримувана державами Антанти, готувала військовий похід з метою відколоти від Радянської Росії Україну, віддати її під владу Петлюри й укласти потім польсько-український союз проти більшовицької Росії. За мету керівник Польщі Ю. Пілсудський ставив створення свого роду Ліги Націй на сході Європи для боротьби з більшовизмом. Разом з тим, ще з жовтня 1918 р. сторонами неодноразово робилися спроби провести переговори зі спірних двосторонніх питань, проте вони були безрезультатні. 8 грудня 1919 р. союзниками за етнічним принципом була визначена східна межа Польщі – т. зв. «лінія Керзона», але Польща з нею не погодилися. 17 квітня 1920 р. Пілсудський віддав наказ про перехід у наступ і 25 квітня польські війська без оголошення війни рушили на схід. Майже одночасно з півдня «почався наступ білогвардійських військ барона Врангеля» [2, 69].

Тричі мінявся хід швидкоплинної польсько-радянської війни 1920 р.: спочатку поляки, почавши наступ, вступили в Україну, зайняли частину Білорусії, захопили Київ, Мінськ, окупували Вільно. Проте частини Червоної армії на чолі з М. Тухачевським відбили натиск поляків і потім перейшли в стрімкий контрнаступ. У червні вони вийшли на лінію, з якою поляки 25 квітня почали свої військові дії, а 14 липня захопили Вільно й вступили в Східну Галичину.

11 липня 1920 р. в розпал радянського наступу Лондон направив Москві відому «ноту Керзона», якою пропонувалося негайно припинити воєнні дії та укласти перемир'я, а заодно «між арміями Радянської Росії і генерала Врангеля». Як східна межа Польщі пропонувалася «лінія Керзона», етнічна межа мешкання поляків. 17 липня СНК повідомив про готовність почати мирні переговори з поляками в разі їхнього звернення. Його було отримано 22 липня, проте польська делегація, яка прибула 1 серпня для переговорів до Барановичів, мала лише повноваження на підписання перемир'я. Тим часом політоргани Червоної армії,

спільно з польськими комуністами, створювали Ради, ревкоми, загони польської міліції. 30 липня 1920 р., відразу ж після захоплення Білостока, у місті був утворений Тимчасовий ревком Польщі на чолі з Ю. Мархльовським (до його складу увійшли Ф. Дзержинський, І. Уншліхт), а в середині серпня почалося формування польської Червоної армії (головком – Р. С. Лонгва) [3, 118].

20 липня 1920 р. німецький уряд оголосив про свій повний нейтралітет у польсько-радянській війні. Це було зумовлено як успішним наступом Червоної армії, що швидко просувалася до Варшави, так і тим, що німецькому канцлерові К. Ференбаху не вдалося переконати прем'єрів країн Антанти в доцільності наявності у Німеччини рейхсвера чисельністю в 200 тис. осіб, а не 100 тис., як передбачав Версальський договір. Але відносно Росії нейтралітет Німеччини був доброзичливим. Німецький міністр закордонних справ В. Зімонс заявив про заборону транзиту зброї Францією через Німеччину до Польщі; у вільному місті Данцизі докери відмовлялися розвантажувати судна, завантажені французькою зброєю для Польщі; німецькі добровольці, яких було «сотні й тисячі», билися в рядах Червоної армії проти армії Пілсудського.

10 серпня 1920 р. на засіданні Політбюро брали участь В. Ленін, Р. Зінов'єв, Н. Крестинський, Е. Преображенський, Н. Бухарін, К. Радек. Вони прийняли пропозицію Троцького про направлення на західний фронт, на німецьку межу «близько ста німецьких комуністів, придатних до радянської і пропагандистської роботи» на чолі з Буліхом. Виконання було доручене Зінов'єву і Преображенському. Саме в цей час у Німеччині, особливо в націоналістично настроєному керівництві німецького Рейхсвера, посилюлися настрої на користь «східної орієнтації» і військового союзу з «радянським більшовизмом». У разі перемоги Росії над Польщею (але не раніше) ці люди закликали об'єднатися з Радянською Росією з метою ліквідації ганебних для Німеччини умов Версальського договору. І хоча тоді ж серед впливової частини німецького генералітету були вельми сильні настрої на користь союзу з Антантою (генерали Е. Людендорф, М. Хофман, промисловець А. Рехберг), проте, як влучно відзначав Ленін, «коли російські війська підходили до Варшави, вся Німеччина кипіла» [4, 201].

Тепер навряд чи можливо встановити точну дату й ініціатора співпраці між Робітничо-селянською Червоною армією (РСЧА) і Рейхсвером. У будь-якому разі думка про це в середовищі німецького генералітету з'явилася задовго до підписання Рапалльського договору. Західні історики одноставно сходяться в тому, що її автор – головнокомандуючий Рейхсвером, генерал Х. фон Сект, який, згідно зі спогадами наближеного до нього майора Ф. Чунке, ще в 1919 р. наполягав на налагодженні таких зв'язків. У одній зі своїх книг Сект писав, що як начальник штабу армії «Норд» у країнах Балтії він прийшов свого часу до висновку про потребу для Німеччини обіпертися на Радянську Росію в боротьбі за ліквідацію умов, продиктованих державами Антанти у Версалі. Що-

правда, як уточнив генерал Х. Ріттера фон Міттельбергер, «думка про спільну роботу з Росією» прийшла Секту лише весною 1920 р. [5, 107].

Провідна роль у формуванні військово-політичних відносин із Німеччиною належала політичному керівництву Радянської Росії. Ця політика в основному відбивала погляди більшови в керівному ядрі партії. Особлива роль при цьому відводилася Л. Троцькому [5, 111]. Такої ж позиції тоді дотримувалися Ленін і Сталін. Виступаючи на XIV з'їзді партії, Сталін підкреслював, що належить «вести роботу по лінії зближення з переможеними в імперіалістичній війні країнами, з тими країнами, які найбільше ображені і обділені з числа всіх капіталістичних країн, які з огляду на це знаходяться в опозиції до панівного союзу великих держав». Добре відомо, що самою «скривдженою» країною після Першої світової війни була Німеччина [6, 297].

Післявоєнна Європа належала країнам-переможцям. Військова й політична перевага Франції на континенті підкріплювалося її союзними відносинами з найсильнішими державами на західному кордоні СРСР – Польщею та Румунією. Прагнення зберегти самостійність вимагало від більшовиків партнерства з німцями заради спільної з іншими «ображеними» протидії гегемонії версальських держав.

Переговори в Берліні проходили з 25 січня по 17 лютого 1922 р. У січні 1922 р. їх вели Радек і Крестинський (Радек повинен був «підготувати ґрунт»), а потім в лютому приєдналися Раковський і Красін. Разом з обговоренням політичних (встановлення дипломатичних відносин) і економічних (надання позики) проблем тривало обговорення питань військово-промислової співпраці.

На початку квітня радянська делегація на чолі з Чичеріним вела переговори в Берліні з метою укладення договору про повну нормалізацію відносин з Німеччиною. Зачіпалися і питання військової співпраці. Проте головну перешкоду – питання про націоналізацію німецької власності в Росії – усунути не вдалося.

Генуезька конференція проходила з 10 квітня по 19 травня 1922 р. У ній брали участь представники 29 держав. Це була перша міжнародна конференція, у якій брали участь країни Четверного союзу та Росія. Головною проблемою обговорення були економічні зв'язки та повернення російських боргів.

США не взяли участь у цій конференції. Пояснювали це тим, що зустріч мала не суто економічний характер, а радше політичний. Насправді США побоювалися обговорювати проблеми скорочення або ліквідації боргів.

На конференції було створено чотири комісії: політична, фінансова, економічна, транспортна. Радянська делегація була включена лише в політичну комісію.

На конференції радянською стороною було висунуто пропозицію рівноправного економічного співробітництва всіх держав, загального скорочення озброєнь та збройних сил, скликання всесвітнього конгресу

для встановлення загального миру. Але західні делегації виступили проти цих пропозицій, пояснили, мовляв, не треба перевантажувати роботу конференції і передусім треба обговорити проблему боргів. Коли ж рада Антанти висунула вимоги більшовицькій Росії щодо їхнього повернення, то радянська сторона рішуче відхилила їх і висунула свої претензії про відшкодування збитків, яких завдали Росії воєнна інтервенція. Пізніше радянська сторона погодилася компенсувати збитки іноземців, якщо будуть відшкодовані втрати від інтервенції. Водночас вона погоджувався сплатити довоєнні борги за умови відстрочення їх на 30 років і надання радянській державі кредитів.

Незабаром радянській стороні було висунуто нові кабальні умови, які вона знов відхилила. Тож, конференція зайшла в глухий кут і не дала нічого позитивного.

Останнє, що варто відмітити, це те, що Радянська Росія у принципі винесла деякий позитив з цієї конференції, під час якої вона уклала Рапалльський договір з Німеччиною 16 квітня 1922 р., який передбачав «відновлення дипломатичних стосунків, скасування взаємних відшкодувань, розвиток торгівлі» та ін. [7, 173].

У розробці цього договору важливу роль відіграв представник УСРР Х. Раковський, який був членом радянської делегації. Характерно, що німці пізніше називали його «батьком Рапалло». Рапалльський договір передбачав відновлення дипломатичних і консульських відносин між країнами – це був удар по ізоляції радянської Росії й Німеччини. Обидві держави взаємно відмовилися відшкодувати воєнні витрати (Німеччина відмовилася від Брестського миру, Росія – від німецьких репарацій) і претензії у зв'язку з націоналізацією німецької власності в Росії. Договір передбачав розвиток взаємовигідної торгівлі між обома державами на основі принципу найбільшого сприяння. Рапалльський договір мав велике значення. Це було перше юридичне визнання країни Рад однією з великих держав. Обидві країни були життєво (економічно) захищені в такому договорі. Уже наприкінці 1922 р. німецький експорт у Росію збільшився вдвоє, а імпорт із Росії – в 14 разів. Договір вніс суттєві зміни в міжнародну політичну ситуацію і сприяв розвитку взаємовигідного співробітництва Росії й Німеччини не лише в економічній, політичній і культурній галузях, а й військовій.

Рапалльський договір вразив союзників. Він порушував плани Антанти використати Німеччину проти Москви, тому союзники вимагали розрвання договору. Після певних вагань Німеччина все ж ратифікувала Рапалльський договір, за що була усунена від роботи в політичній комісії.

Радянська делегація оголосила на конференції свій меморандум у відповідь на лондонську доповідь експертів. Ленінський уряд висловив готовність компенсувати збитки іноземців у Росії, якщо будуть відшкодовані втрати від іноземної інтервенції. Разом з тим, уряд погоджувався сплатити довоєнні борги на вказаних вище умовах. Був висловлений

намір здати в оренду (концесію) деякі фабрики, заводи й шахти. Щодо договору, то «він набував чинності негайно» [7, 176].

Документ доповнювали листи, що не підлягали опублікуванню. У них йшлося, що в разі визнання Росією претензій щодо будь-якої третьої держави врегулювання цього питання стане предметом спеціальних переговорів, причому з колишніми німецькими заводами й фабриками повинні будуть чинити так само, як і з однотипними підприємствами третьої держави. Крім того, німецький уряд зобов'язався не брати участь в угодах міжнародного економічного консорціуму в Росії без попередніх домовленостей. «Це був перший виступ переможених проти нещадних переможців, – відзначив один з представників прусського військового відомства К. Штудент. – Цей договір мав ефект вибуху бомби», – підкреслював він [7, 178].

Отже, незабаром після підписання Рапалльського договору відбулася серія офіційних візитів німецького посла до представників радянського керівництва. Першим (05.09.1922) Брокдорф-Рантцау відвідав Голову Президії ВР РСФРР Калініна. Характерно, що протягом всього «Рапалльського десятиліття» у радянській політиці переважав погляд Чичеріна, згідно якого відносини з Німеччиною були «найбільшою точкою програми нашої гри в Європі, яка потрібна, щоб зберегти економічні зв'язки з іншими країнами і зберегти політичні зв'язки». Зацікавленість як німців, так більшовиків протистояти «версальському диктату» приводила радянську дипломатію і вище керівництво до висновку, що поки зберігається післявоєнний порядок, «зміцнення Німеччини веде до підвищення зацікавленості Німеччини у відносинах з нами».

1. Горлов С. А. *Совершенно секретно : Альянс Москва – Берлин, 1920–1933 гг. (Военно-политические отношения СССР – Германия) / С. А. Горлов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 352 с.*
2. *Вестник Министерства Иностранных Дел СССР. – 1989. – № 10. – 69 с.*
3. *Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора : сб. док. – В 2 т. – Т. 1 (1917–1948). – М. : Политиздат, 1968. – 782 с.*
4. *Ленин В. И. Неизвестные документы. 1891–1922 / В. И. Ленин. – 2-е изд. – М. : РОССПЭН, 2017. – 671 с.*
5. *Советско-германское военное сотрудничество в 1920–1933 годах (Впервые публикуемые документы) // Международная жизнь. – 1990. – № 6. – С. 107–124.*
6. *Сталин И. В. Политический отчет Центрального Комитета 18 декабря. XIV съезд ВКП(б) 18–31 декабря 1925 г. / И. В. Сталин // Соч. – Т. 7. – М. : ОГИЗ, 1947. – С. 259–391.*
7. *Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора : сб. док. – В 2 т. – Т. 2 (1919–1922). – М. : Политиздат, 1971. – 596 с.*

Вікторія Ковальчук

ТЕОРІЯ ГЕНДЕРУ У ВІЗІЇ ІДЕОЛОГІВ ТРЕТЬОГО РАЙХУ

Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини створила націю, в якій визначення певних ролей та обов'язків було засновано на гендері. А сама система гендерних відносин сформувалася під впливом расово-біологічної теорії. Найголовнішим завданням ідеологів нацизму, на початковому етапі перебування при владі, було отримати підтримку народу. Тому, починаючи з 1933 р., моменту приходу до влади, НСДАП на чолі з А. Гітлером проводила політику, яка охоплювала всі аспекти повсякденного життя громадян. Для того, аби краще зрозуміти сутність цієї політики, варто розглянути окремі аспекти нацистської ідеології.

Вивченню гендерної політики нацистської Німеччини та становища жінок в цій державі присвятили свої праці Ч. Гупта, Л. Рапп, Е. Керні. Свого часу до теоретичного обґрунтування гендерної політики Третього Райху у свої працях зверталися такі російські дослідники як О. Єрмаков і Л. Макарова. Не оминула своєю увагою цю тему і українська дослідниця Д. Шалигіна.

В основу дослідження, крім історіографії, залучено матеріали періодики Третього Райху, зокрема ті статті, що були опубліковані в офіційному жіночому журналі «Frauen Warte». Також використано сюжети публічних виступів ідеологів нацизму та їхні спеціальні міркування з цього питання.

Метою розвідки є аналіз теоретичних розробок щодо гендерної політики Третього Райху. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному вивченні заявленої проблеми, у тому числі в контексті тих тенденцій, що дають змогу глибше з'ясувати сутність технологій маніпуляцій індивідуальною/колективною свідомості людей.

Першим, на чії ідеї варто звернути увагу, виступає Адольф Гітлер. Багато ідей, які визначили його погляди на гендер, були сприйняті ним ще в шкільні роки. Гітлер зберіг у своїй пам'яті те, як учителі, звертаючись до класу, говорили: «Німецький хлопчик, пам'ятай, що ти німець... дівчинка, не забувай, що ти повинна стати німецькою матір'ю!» [1, 37].

Однак, якщо говорити про перші теоретичні розробки майбутнього Німеччини, то потрібно зрозуміти, що націонал-соціалізм із самого початку розумів оточуючий його світ «як чоловічий» [2, 235]. Це виявилось ще в час формування Програми НСДАП 1920 р., де мова йшла про «громадян», тобто «німців». Та й майбутнє народу покладалося на чоловіків, як «синів народу», а не жінок [2, 235].

Саме Гітлеру належить термін *Volksgemeinschaft* («національне співтовариство»), який представляв єдину Німеччину. Він же займався теоретичною розробкою цієї ідеї. Її сутність у прагненні отримати підтримку різних прошарків суспільства. Концепція *Volksgemeinschaft* була расово уніфікована й організована ієрархічно. Вона передбачала